

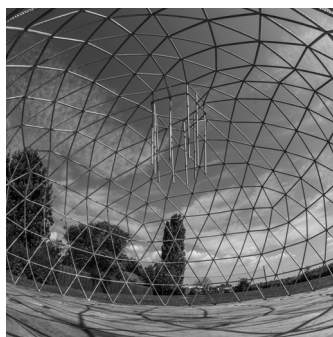
KOVÁCS BARNA

JEGYZET

A PRIVÁTRÓL VALÓ BESZÉD ALAPVETÉSÉHEZ

■ „Mindenkinek a magánügye.” „Mindenkinek a saját problémája.” A hétköznapi nyelvhasználatban ehhez hasonló formákban jelenik meg a privát. Az emberekről általánosan, egyetemesen feltételezhető, hogy vannak személyes, saját, magánjellegű helyzeteik, amelyek nem tartoznak a nyilvánosságra, nem kívánnak maguknak közönséget. Egy határvonal jelenik meg, amelynek az átlépését nem engedhetjük meg magunknak. Nem tarthatjuk ránk tartozónak, bennünket érintőnek, egyáltalán a véleményünk nem bír relevanciával valaki másnak a konkrét élethelyzetében. Nem tartom elfogadhatónak, hogy bárki is belekontárkodjon az én magánéletembe, amelyet igazából csak én értek, és amelyben a döntéseknek a következményei elsősorban engem érintenek.

Ha a szónak az eredetét vizsgáljuk meg, akkor a latin *privatio* fogalmához jutunk. Ennek jelentése önmagában negatív felhangot rejt. Valamitől való megfosztás, megvonás, valaminek a nélkülözése, az ínség fejeződik ki benne, valaminek a mélységes hiányát ragadja meg. A *malum est privatio boni* negatív meghatározásban a *privatio* egy viszonyt jelöl a jó és a rossz között. E viszony létrehozása ugyanakkor a viszony visszavonását is jelenti. Nemcsak az van kimondva, hogy rossz az, ami nem jó (ez volna igazából a kölcsönös meghatározás), hanem az is, hogy a rossz a jónak a hiánya, ami túlmutat a tautológián. Nem megnyugtatóan, nem végérvényesen, de meglazítja a jó-rossz dichotómiát. A jó telítettség, a rossz

**...nincs egy zug, ahova
elbújhatnánk, nincs az
életünknek egy része,
ami fölött csak
mi rendelkezhetünk.**

telítetlenség. Mégis a telítettségnek a hiánya másabb, dinamikusabb, folytonos átalakulásban lévő kifejezés, míg a telítetlenség egy adottságot jelöl.

Hogyan vált egy negatív fogalom valami egészen pozitív csengésű fogalom-má? A „hagyjatok békén!”, „hagyjatok magamra!” jellegű kifejezésekben a magánszféra mint valami elidegeníthetetlen jelenik meg. A hiány átvált valami pozitívba. Hiányt akarok, a közösség, a nyilvánosság hiányát, hogy végre magam lehessenek. Magányt akarok, egy helyet, ahova visszahúzódhatok a világ zajától. A privát sféra a nyilvánosság privációja. A nyilvánosság a privát privációja. Így halmozhatnánk a sok privátot egymásra, de számunkra az a lényeges, hogy a hiány fogalma telítettséget kap. A nyilvánosság hiánya egy többletet jelent, ami által viszonyulni tudok a nyilvánossághoz. A megfelelő távolság megtalálásának a lehetőségét jelenti. Egy szemléletváltás, amelyben a világba való belemerülés állapota helyett egy olyan pontot keresek, ahonnan rátekinthetek a nyilvános énemre és a közre. A *malum est...* kifejezés telítetlenségre utal, a *privatio* telítettségre. A tautológiából való kilépés azáltal lehetséges, hogy a *malum* és a *bonus* egymást kölcsönösen meghatározó fogalmi mellett a *privatio* önálló funkciót kap. A priváttal szemben a publikus, a nyilvános, a közérdekű fogalma helyezhető, és így bevonható egy kölcsönösségbe, mégis azt emelnénk ki, hogy van egy önmagában megálló funkciója. Van olyan megvonás, nélkülözés, ínség, ami kívánatos, amire vágyunk. A priváción keresztül értelmezett privát, a nyilvánossal, a közössel való szembeszegülésen túl egy sajátos viszonyulási módot is jelent.

A *privacy* fogalmának nincs pontos magyar megfelelője. Az egyedülletet, a magány állapotát jelöli, a külső zavaró tényezőktől való mentességet. A nyilvánosságtól való szabadság állapotára utal, amelyben az emberek kíváncsiságától, érdeklődésétől függetlenek vagyunk, nem kell számot adnunk senkinek.

A magán fogalma leginkább a *private* fogalmával vethető össze. A köz fogalmával szemben valami sajátira utal. A privát vonatkozhat tevékenységre (magánbeszélgetés), foglalkozásra (magándetektív), érzelmre vagy információra (magántitok). A tulajdonhoz való köze meghatározó, akár anyagi, akár szellemi vonatkozásban. A magántulajdon az, amivel egy adott személy rendelkezhet. Nemcsak vagyontárgyakra vonatkozik a tulajdon, hanem az életemre is (magánélet). A magán egyaránt vonatkozik az életünk szellemi és anyagi feltételeire. A privatizáció fogalma is megemlíthető ebben az összefüggésben, amely az állami, a köztulajdonnak a magántulajdonba való átkerülését jelenti. A privatizáció és „mindenkinek a privát dolga” honosodott meg leginkább a magyar nyelvben, gördülékeny a használatuk. A priváció vagy a különböző magyarosítások nem illeszkednek, akadoznak a nyelvhasználatunkban.

A privát fogalmának tehát három vetületét emelhetjük ki a magán (*private*), a „magánság”, magánélet, saját magány (*privacy*), valamint a „magánzás” (*privatio*), nyilvánosság hiányának formájában. Ez utóbbi fogalom elmélyítésére teszünk kísérletet.

Tételezzük fel a privát privációjának a megvalósulását, vagyis egy olyan helyzetet, amelyben a magánszféra menthetetlenül fel van számolva. Ehhez a legkézenfekvőbb példa egy disztópikus történet. Ilyen lehetne Orwell 1984-e, vagy ilyennek tekinthető a *Black Mirror* című sorozat is. Ez utóbbiban a politikai és a technikai dimenzió egy teljesen kortárs értelmezést kap Charlie Brooker víziójában. Néhány motívum releváns az elemzés tárgyát illetően.

Amikor a miniszterelnök egy terrorista követelésére nemi aktusra kényszerül egy disznóval, amit tévéadók közvetítenek, akkor a magánszféra csírájában meg-

szűnik. A sorozat első része, a műfaj logikája szerint, egy meghökkentő történetet állít elénk. Felmerül a kérdés, hogy vannak-e olyan szerepek, amelyekben a magánélet megszűnik. A közszereplőnek formálisan joga van a magánélethez, de a valós helyzetekben bármilyen botrányra reagálnia kell, nem lehet valamilyen végtelenségig eltussolni. A terror, a zsarolás, a megfélemlítés helyzete hangsúlyozottan ilyen. Gyakorlatilag egy államforma, egy közösségi életforma alapjai vannak megkérdőjelezve, amelyre a politikai vezetőségnek reagálnia kell. Vajon a terrorista akció éppen arra ébreszti rá a közönséget, hogy milyen élvezetet talált a szenzációhajhászásban, egy személy megalázásának a követésében? A filmben bemutatott helyzet arra alapoz, hogy a közösségi média hatására a hatalom nem tudja elhallgatni az ügyet, reagálnia kell. A „közvélemény lázmérője” éppen a Twitter, és látni lehet, hogy a nép mit vár el a vezetőitől. A kaján vigyor a nézők arcán a direkt közvetítés során egy elforduláshoz vezet, a hatalom, a média, a terrorista túllőtt a célon – valójában mire is kellene ezek a botrányok? Egy fagyos önundorodás jelenik meg a nézők kíváncsiságának, élvezetének a mélyén, ami a képernyő otthagyasát eredményezi. A politikus magánéletének az összeomlása a feltétele annak, hogy népszerűségét megőrizze, és a színpadon maradhasson? A történet utóélete azt mutatja, hogy a miniszterelnök megőrizte a népszerűségét, hatalmon maradt, feleségével való kapcsolata viszont megszűnt. Feláldozta a belsőt a külső hatalom megőrzéséért. (*The National Anthem*, S01E01).

Amikor a közösségi média értékelése a társadalmi osztályok megkülönböztetésének az eszközévé válik, a szereplők vágyainak megvalósítása a kényszeres megfelelésben valósítható meg. A like-gyűjtés eszeveszett tempójában csak az alkalmazkodás és a beilleszkedés igénye marad. A dislike félelme kiolt minden belső, saját gondolatot, szükségletet. Minden képmutatássá válik, a kapcsolatok, a vágyak. Önmagunk vizsgálata a média értékelésén keresztül valósul meg, anélkül, hogy az önreflexiónak a leghalványabb készítése is megjelenne a döntéseink, a kívánságaink mögött. Aki lázad, a közösség vívmányaiból való részesedés megtagadását vívja ki, és a társadalom perifériájára sodródik (*Nosedive*, S03E01).

Amikor az életünk egy falanszterbe szorul, ahol a (kerékpár)hajtás biztosítja a túlélést, és az önmegvalósítást egy tehetségkutató műsorba való bekerülés, netalán ennek megnyerése jelenti, a korlátaink előre adottak. Ebben a játékban a lázadás részét képezheti a rendszernek, egy érdekes színfoltot ad az egyébként monoton sikertörténeteknek. Az is megmutatkozik, hogy nincs más megszólalási mód, csak az uralkodó mainstreamhez való alkalmazkodás. Ez a történet ugyanakkor a sorozat önreflexiójaként is felfogható. Miközben a fogyasztói társadalmat, a technikai vívmányokat automatikusan átvevő attitűdöt kritizálja, ő maga is a popkultúra egy fellegvárában helyezkedik el, tekintettel a sorozat műfajára és közönségére. Világosan látszik a szerzőknek az a meggyőződése, hogy e világra leginkább a saját nyelvén lehet hatni, és nem egy kívül maradó, fintorgó, lenéző attitűddel (*Fifteen Million Merits*, S01E02).

A *Black Mirror* történetei azt mutatják Charlie Brooker szerint, hogy hova juthatunk a technika világában hozott rossz döntés következtében. A sorozatból visszaköszönő önreflexív disztópia egy olyan emberképet vetít elénk, amely megzavarja kényelmesen hátra dőlt sorozatfogyasztásunkat. Kiránt a komfortzónánkból. Jelen esetben a magánélet vonatkozásában azt mutatja, hogy nincs egy zug, ahova elbújhatnánk, nincs az életünknek egy része, ami fölött csak mi rendelkezhetünk.

Mit jelentene a priváció utópikus megvalósulása, betöltődése? Milyen példát találhatunk erre? Sokkal könnyebb a magán elvesztésének félelmét leírni, kivétni, mint annak telítődését. A magán hiányt jelent, amennyiben van, észrevétlenül, nem tematizálva része az életünknek. Ha kifejtjük, megfogalmazzuk, meghatározzuk, akkor valami mást kapunk, ami már a nyilvánosság részét képezi. A gondolkodástörténetben számos fogódzót találhatunk a magánszféra igényével bíró szubjektum leírására: racionálisan Descartes-nál, emocionálisan Rousseau-nál, egzisztenciál-analitikusan Heidegger-nél. Valamennyiben megfigyelhető a szubjektum leírásának, megalapozásának nem végleges, nem befejezett állapota.

Azt is mondhatjuk, hogy a magánra vagy a közre való sarkítás absztrakció önmagában. Nincs olyan, hogy teljesen kivonjuk magunkat a publikusból, és teljesen betöltődünk a priváttal. A magán észrevétlenül része, háttere a publikus életünknek. Amikor kimondjuk, hogy „egy kis gondolkodási időre van szükségünk”, akkor viszonyulunk a nyilvánoshoz.

A privát ilyen értelemben illúzió. Nem lehetséges tiszta formájában megragadni, csak egy sántikáló absztrakcióval. Minden, ami privát, beágyazódik egy közösségi életbe, amely nélkül nem is jöhetne létre. Csak azáltal vágyhatok a magányra, hogy közösségben élek. Egyértelműen kölcsönös meghatározottságok urálnak.

A priváció a nyilvánosság hiányának a vágya. A hiány mint megfosztottság és a vágy mint törekvés feszültsége egy sajátos erőteret hoz létre, amelyben a „magánzás” feltételezi a köz jelenlétét és fordítva. A köz és a magán, akár Deleuze-nél az aktuális és a virtuális, nem kizárja, hanem kölcsönösen feltételezi egymást.

A privát a nyilvánosság betöltődésének a lehetőségfeltétele. Van privát, és ezáltal fogható fel a nyilvános. „Ez a legkevesebb, amire vágyhatunk.” A privát hátteret képez az élethez való jognak, a szabadságnak, a tulajdonhoz való jognak, a véleményhez való jognak. E jognak a tartalma abban a csendben fogalmazódik meg, amely saját térként a nyilvánosság terének a szüneteibe ékelődik, és értelmet ad neki.

